

Towards a Common Archive

Video Testimonies of Zionist Fighters in 1948

Curator: Eyal Sivan

Scientific Curator: Prof. Ilan Pappé

نحو أرشيف مشترك

شهادات مصوّرة لمقاتلين صهيونيين في عام ١٩٤٨

أمين المعرض: إيال سيفان

المنسق العلمي: إيلان بابي

COMMON
ARCHIVE
PALESTINE 1948

Towards a Common Archive

Video Testimonies of Zionist Fighters in 1948

A media exhibition in collaboration between the NGO Zochrot and the ongoing research project "A Common Archive, 1948 Palestine" by Filmmaker Eyal Sivan (School of Arts and Digital Industries, University of East London) and Historian Professor Ilan Pappé (European Centre for Palestine Studies, University of Exeter), supported by the Arts and Humanities Research Council (AHRC).

The project is based on a collection of video interviews of Zionist fighters conducted by Ronit Chacham and Eyal Sivan in 2005-2006, on the Common Archive Paradigm for conflict resolution paradigm (CAP) developed by Dan Dolberger and Eyal Sivan in 2007 at the Matrix East research Lab (MERL) - University of East London, and on Zochrot's experience in popularizing within the Jewish Israeli society the discourse on the Nakba and the return of Palestinian refugees.

Zochrot Visual Research Space - Tel Aviv - Fall 2012

Curator: Eyal Sivan

Scientific curator: Prof. Ilan Pappé

Assistant curator / producer: Debby Farber

Catalogue editors: Eyal Sivan, Ilan Pappé, Debby Farber

Interviewers: Ronit Chacham, Eyal Sivan

Editor / Assistant director: Erez Miller

Image / Sound / Editing: Erez Miller, Eyal Sivan

Research: Ronit Chacham, Tzeela Jakobovitz

Transcription: Anahit Herson-Spiegel

Translation and language editing: Ami Asher

Print: A.R. Printing

Web Archive development:

Robert M. Ochshorn - teleputer.org

We wish to thank all the filmmakers for their kind acceptance to show extracts of their works in the exhibition. All rights reserved.

Arts & Humanities
Research Council

Breaking the Silence 1948:

Jewish Testimonies on the Nakba

*Liat Rosenberg and Eitan Bronstein-
Aparicio, Zochrot*

Six days after the massacre... the Jews came and said: "We want you to move the bodies away...", because the bodies began to inflate and reek... There was a man called al-Khalili... he had a wagon and horse... They told him: "Take your wagon and collect the bodies..." He came and started hauling the bodies and took them to a cemetery to be cremated... He saw a child whose mother had died, the child was 8 or 9 months old... crawling on the ground next to his mother... wanting to suckle on her... For seven days he had feeding on his dead mother's milk... Khalili, who had no children of his own, took the baby... The soldier who was with him said, "Give me the child" - There were two soldiers with Khalili then... nobody walked around on his own, but only under guard... He told him, "By God, master, I have no children... leave this child in my care..." He said: "No... I want him"... The soldier then took the child, put him on the ground and shot him... Khalili started crying and then placed the child next to his mother and buried him. Halima Nuqaib al-'Aju's recorded testimony about the massacre in al-Lydd (Lod)

Even if you are often exposed to Palestinian testimonies from 1948 you may find yourself at loss for words after reading Halima's testimony. You cannot let the text go, the images and visions it evokes. It is impossible not to read it through and through, dive into the words, pause on the descriptions. How can we contain the horror? How can we react to such a testimony? With heart-throb, terror, grief, dread, a call for action? Similar Palestinian testimonies are not rare. Although Israelis have encountered them in the past, it is reasonable to assume that many of them have treated them with distrust, as if meant to defy Israel and nothing more.

Had he stumbled upon such a testimony however, Palmach fighter Yerachmiel Kahanovich ("Yerach") would probably

have found it easy to believe as he himself tells the camera about massacring dozens of civilians at the same town. In his video interview, he spares no effort to extol the virtues of the Israeli-made anti-tank weapon ("PIAT") he fired himself into the mosque where they had taken cover. He also describes how he opened the mosque door and saw the terrible scenes. Equally unperturbed, he recounts how he found a bowl of sweet halva in an abandoned grocery store in one of the Jezreel Valley (Marj Ibn Amer) villages whose name has escaped him, which he proceeded to devour with great pleasure. How after whetting his hunger he blew up the entire village in one fell swoop.

The grocery looting and the mosque massacre are narrated with almost plastic details, such that you have to listen to ►

over and over in order to believe. Similar discussions are repeated in dozens of testimonies by Zionist fighters who took part in the Nakba, and can be cross-referenced with testimonies by Palestinian survivors narrating the story of their expulsion and refugeehood ever since.

Collecting testimonies both from the victims and from the victimizers and learning about the past as they narrate it is essential to exposing the history of the atrocities of the regime established in 1948, a regime which survives to this day. These oral testimonies are of the utmost importance to promoting proc-

They insist or even
beg not to share
this or that detail,
fascinatingly evoking
the enormity of the
horror

esses leading to resolution, as we have learned from the experience of Truth and Conciliation Committees active in various conflict areas around the world.

Zochrot has been active for more than a decade in promoting the acknowledgment and accountability of Jewish Israeli society for the ongoing crimes of the Nakba, and for realizing the refugees' Right of Return. Although the Nakba has become a commonly used term in Israeli discourse of late, it is usually treated as a bygone, a regrettable event for which the Israelis are only partly responsible at

best. Realizing that the Nakba discourse is not about the past, but about the present, and even more so the future is difficult and complex for most Jews living here. Coping with the events of 1948 requires them to come to terms not only with the wrongs of the past, but to also with the wrongs of the present, whose end is not in sight. Coping with these injustices, exposing them, acknowledging and taking true responsibility for them are all essential for any reconciliation between the two nations.

As Israeli Jews subjected to the regime established in 1948, most of us cannot but treat "our" fighters' testimonies differently. It is harder for us to dismiss them, to say "this can't be". These witnesses, who could be our grandfathers, awaken an almost instinctive sense of identification within us. It is perhaps shocking to admit it, but truthfully, had we been there with them, many of us would have joined them in ethnically cleansing Israel. In our belief, only such identification can launch our voyage of decolonization. We Israeli Jews believe that this impressive collection of perpetrator testimonies – only handful of which are presented in this exhibition – holds the potential for identity change for those of us who find it difficult to believe that the conflict that has raged over our lifetime had begun with the deportation of most of the country's Palestinian inhabitants – if not sooner.

These fighters tell little that is unknown. The great majority of the atrocities have been documented in the past. What is new about these testimonies is

the witnesses' standpoint as perpetrators rather than victims, and their clear statement – I did it – often voiced with barely concealed pride. Alternatively, they insist or even beg not to share this or that detail, fascinatingly evoking the enormity of the horror.

It is perhaps no accident that these video testimonies are coming to light only now, more than six decades after the events they narrate. The distance of time probably makes it easier for the witnesses to share. Some may want to shed the burden of truth, now that comrades in arms that have already passed away would not feel betrayed.

The audiovisual medium plays a decisive role in the testimony, and this is keenly appreciated by both witnesses and viewers. Amnon Neuman's testimony, for example, recorded during a public hearing held at Zochrot, was published more than two years ago in text form. It is only after being uploaded in video format, however, that it attracted broad public attention, with more than 25,000 views.

The power of video is also evident in reactions by children or grandchildren asked to tell what they've heard about the Nakba from relatives or others. Remarkably, some who'd already published such material have refused to document their testimonies in front of the camera, in fear of offending living family members "who've been there". The selection of testimonies by the second and third generations also presented in the exhibition is demonstrates, among other things, that many of us have a histori-

cally invaluable story to tell about the Nakba, which is important to narrate so as not to continue collaborating with its denial.

The audiovisual exhibition Towards a Common Archive offers a glimpse at a much larger project of establishing a common archive. This archive cross-references victim and perpetrator witnesses to the atrocities involved in the uprooting and expulsion of 700,000 Palestinians who were made into refugees in order to enable the establishment of a Jewish State.

The exhibition features more than 30 video testimonies by Zionist fighters filmed especially for this project, edited clips from documentaries with such testimonies, Nakba representations from feature films which constitute testimonies in their own right, as well as second- and third-generation testimonies. The exhibition also features a demo screening of the Common Archive – Palestine 1948 website which presents Palestinian and Zionist testimonies side by side. ■

The Nakba as Narrated by Its Perpetrators

"We shot, expelled, looted, and demolished"

Or: "They fled because they were afraid

we'd do to them what they'd been planning

to do to us"

Eyal Sivan, curator

Many people living here harbor some kind of guilt feeling they do not want to vent or articulate. And they do not want this thing to be exposed to rationality and to the light of the sun. This guilt feeling does its best to be repressed, hidden and covered by all sorts of taboos having to do with national security and all that. This is complete nonsense - there's absolutely no danger.

S. Yizhar¹

Many of them have been interviewed and documented countless times in the past, whether for research, propaganda, mass media or archival purposes. Some of them have written memoirs, poetry or prose describing and inspired by "those times". Others have studied the period as a profession or hobby. Formal and family archives are full of their tales. They are active in commemorative and educational associations, and many have become experts and professional witnesses.

Even in their twilight years, as octogenarians, they continue narrating, answering questions, bearing witness. At times as victims (or defenders), and at times as heroes (or experts), and often as both rolled into one. As victims and heroes they have been questioned and as such interviewed and documented; Heroes and Victims – witnesses in the metaphoric world of collective memory. Most of them have never been asked nor found it necessary to express themselves

or testify as witnesses of destruction, as active participants in the catastrophe of others, as perpetrators of the Nakba.

Enlisted men or commanders, for the large majority of the Zionist fighters of 1947-1949 (and for most of their interviewers as well), the war that tore the land apart in those years was far from being perceived as a catastrophe, disaster or defeat. On the contrary, to them it was simply a great victory – the War of Independence par excellence. Their personal ambition was clear: to be with everyone, just like everybody else, and the call "Jewish State" rang in their ears like a magic spell. For all of them, these were the days of their youth.

Only few of them, and rarely at that, managed to overcome their interviewers' embarrassment and redirect the flow of words, interrupt their comrades' wartime legends and dared to tell the truth, to point out the elephant in the room and expose the lies, the denials and half-truths. Implicitly or explic-

itly, orally or in writing, they described their own part in the civil and military activities designed to facilitate, as it were, the fled of the Palestinian people and make sure they never return. In still rarer cases, they talked about activities in which they participated directly and which led to the uprooting of hundreds of thousands of Palestinians from their homes and to the destruction of hundreds of villages and dozens of towns – their acts of expulsion, looting, destruction and massacre. In a word – the Nakba.

In the wide variety of mediums and practices where their testimonies appear, only rarely do they tell us something truly new. Most of their stories have already been narrated by their victims, the refugee survivors of 1948. The fighters' stories do indeed breathe life into the revisionist readings of so-called "New Israeli Historians" in state documents and give meaning to the vague formulae used by the latter. But the true significance of such testimonies (when not collected in order to la-

bel the witness morally or legally) lies in the description of the acts themselves from the point of view of the narrator-qua-actor, of the perpetrator. Randomly, whether consciously or subconsciously, the victimizer's descriptions of both the landscape and the atrocities committed within it support and complement the evidence provided by human survivors and silent ruins. His stories challenge active efforts to make us forget and deny, and fill in the gaps in the archived memory of the oppressed with precious puzzle pieces stored in the back of the oppressor's memory.

Apart for their documents kept in official archives, however, rare are the public venues and practices where the perpetrators are able to make their voice heard. The absence of a methodical practice devoted to archiving their perspective on that disaster constitutes a blind spot at the core of Israeli historiography.

As in other historic situations that have not benefitted from a transitional justice process and perhaps never will, ▶

no thorough, systematic work has hitherto been undertaken to collect oral testimonies of Nakba perpetrators. Again, many of them have testified in the past, but not as the executors of the ethnical cleansing in Palestine. Their story has not been allowed to challenge the official narrative of the powers that be. They kept silent and in doing so, became active accomplices in the structuring of memory/forgetfulness involving the repression of Nakba atrocities in Israel and worldwide, of the face of the country that was and the story of its disfigurement.

This yawning gap in the country's history attests not only to the perpetrators' silence but also to the dereliction of their (would-be) interviewers' historiographic and political duty. Thus, they too are accomplices in the victimizer's silence and silencing.

Almost every soldier from 1948 can recall some "unpleasantness", some local event which "was beyond the pale", or an "unethical act" which raised moral qualms. And perhaps unintentionally, the systematic and dominant presence of such "exceptions" (expulsion, looting, destruction and massacre) along the timeline of most testimonies and in the entire relevant geographical space blurs the boundaries between the supposed exception and the actual rule or system.

Any reference to these purportedly exceptional incidents immediately extracts from all witnesses – whether former Haganah regulars, members of the Palmach special forces, or members of the right-wing undergrounds (the Et-

zel (Irgun) and Lehi (Stern Gang)) – the regimes of justification which smudge all differences and minimize, as they see it, the severity of their actions and the weight of their testimony. They often seek to emphasize that they "acted not out of hatred", almost automatically shooting the mantras "I had no choice", "the worse of two evils", "it was either him or me", and of course the ubiquitous "they fled because they were afraid we'd do to them what they'd been planning

Only few of them,
and rarely at that,
managed to overcome
their interviewers'
embarrassment and
redirect the flow of
words, interrupt their
comrades' wartime
legends and dared to
tell the truth

to do to us". The evident semantic collectivity leaves little room for doubt as to the effectiveness of the "educational officer" (more commonly, "political commissar", or politruk after the revered Soviet model) who accompanied each unit in structuring the memory, the regime of justification, the very language – shaping the language of the victim-turned-hero, the selected images of collective,

national memory, and the privileged characters of (fiction) cinema.

From its earliest days, (documentary) film practice tended, when dealing with historic events in general and with the crimes of power in particular, to position the oppressed, the subaltern, the marginalized and the disadvantaged – the victim – as a witness, and delegate testimonial status to his words and physical presence. As in the world of collective memory, the “hero”s testimony

As victims and
heroes they have
been questioned and
as such interviewed
and documented;
Heroes and Victims -
witnesses in the
metaphoric world of
collective memory

is not completely absent from the screen and documentary practice. However, following the monumental documentary projects starting in the late 20th century, chiefly the collection of testimonies by Holocaust survivors and victims of the national disasters in such countries as Ruanda, Argentina, South Africa and the former Yugoslavia – as well as the extensive use of visual documentation by international human rights organization – the equation of witness=victim

became fixated across all schools of documentary and archival practice, as well as in the public mind.

In fact, documentary cinema designates the role of *memorious* to the “victim”, and treats his or her testimony as well as body as a valid, living record. Thus, documentary practice becomes powerfully drawn to documenting the survivors and intimately tied to the work of memory/evidence. Thus, paradoxically, both the burden or recalling and the duty of bearing witness are carried by the oppressed.

Just as the voice of the perpetrator (as well as the bystander) are absent from the imagined world of collective memory, just as the victimizer’s character is not intuitively identified with that of the witness, so are his images largely absent from the screen in general, and documentaries in particular. This means that unlike the massive amount of victim testimonies, only rarely are those who followed orders, the perpetrators, asked to share their stories orally in front of the camera.

The power and some would say the magic of (fiction) cinema lie in its ability to reconstruct on the screen and in the present that which no longer exists or has yet to exist. Out of some 2000 fiction (and documentary) films by Israeli-Jewish filmmakers since 1948, only few were dedicated to the circumstances that had brought about the Nakba. Israeli cinematography is characterized by a general historical amnesia which is particularly evident when it comes to representing the foundational event of ▶

From all the villages
they already begun to run a way

Testimony by Palmach Fighters, 2012

Isrealiness. Indeed, according to a renowned Israeli film critic, “Despite having been the most decisive event in the nation’s history, the War of Independence was far from popular when it came to filmmaking”.²

The representations of the war, the country before its destruction and the Nakba are closely interrelated. And just as it is impossible to represent the downfall of a culture whose very existence is denied, it is impossible to imagine the landscape of the country prior to its destruction without invoking the memory of that calamity. Thus, as long as the destruction is denied, cinema cannot represent that which has not been destroyed. Israeli historian Amnon Raz-Krakotzkin's words about the local political discourse in general are also relevant to Israeli cinema; in other words, the 1948 War, the Nakba and the refugee crisis are “the issues not filmed here”. This is also the huge denial on which Israeli cinema and particularly documentary films are founded, which is accordingly a source of constant anxi-

ety.³ As argued by Prof. Raz-Krakotzkin, the memory of the land that was and its demise are perceived in the Israeli-Jewish collective consciousness as an existential threat. Thus, “The memory of the Nakba, the memory of Palestinian destruction, is the Israeli nightmare, and any reference to it immediately brings to mind Jaffa, Haifa, a-Lydd and Ramle – the Arab towns whose destruction was part and parcel of the establishment of the State of Israel, turning them into scenes of apocalypse”.⁴

The abandonment of any attempt to reconstruct that history and the repression of the prewar landscape and of the Nakba attest to the mindset of Israeli-Jewish narrative cinema since 1948. The new insights and perspectives on those events provided by the “new” academic historians seem to have been largely ignored by Israeli cinema. Such a response to the rich treasure of new narratives testifies not only to the distance of the academic world from the collective state of mind, but more importantly, to the avoidance of Israeli filmmaking of any

radical academic, intellectual and artistic discourse.

In the years following the First Lebanon War in 1982 and as part of the emergence of the “post-Zionist” narrative, Israeli cinema was swept by the so-called “Palestinian wave”, and its new-found preoccupation with the conflict was manifested by the appearance of the Arab on the silver screen.⁵ Although this was the “return of the repressed”,⁶ but it is on this background of awakened interest in broad aspects of the Israeli-Palestinian conflict that the lack of films

The true significance
of such testimonies
lies in the description
of the acts
themselves from the
point of view of the
narrator-qua-actor, of
the perpetrator

about the 1948 War and Nakba that is even more painfully evident in Israeli-Jewish cinematography.⁷ This is partly due to the ideological subordination of Israeli cinematography to the perspective of the so-called Peace Camp and to the fact that, as Prof. Ella Shohat puts it, “the more they deal with the Palestinian Question in depth, the films focus on the situation and moral qualms of the Israeli ‘doves’.”⁸ Indeed, even now that

the Palestinian term Nakba has been adopted in the Hebrew lexicon and become (particularly thanks to the notorious “Nakba Law”) a commonly used term throughout the political spectrum, local cinema continue to ignore, by and large, the rich historical material and new narrative offered to it as factual and inspirational sources. The notable exceptions are few documentaries which have challenged the national narrative.⁹

A reading into the very few feature films that are related to the period in question seems to confirm the insights of historian Marc Ferro, who suggested that when it comes to historical writing, when they attempt to represent the past, filmmakers tend to blindly adopt the dominant national or oppositional ideology. Therefore, their films are no more than reproductions of historical visions created by others. Only rarely do directors offer original and global interpretations of history that are not reconstructions of the hegemonic conceptualization in a way that truly contributes to our understanding of past phenomena and how they relate to the present”.¹⁰ Conversely, the fundamental issue raised by fellow historian Pierre Sorlin regarding historical films is that at the end of the day they are all fictional, and despite being based on historical evidence, they reconstruct in a completely imaginary way most of what they represent. Nevertheless, regarding certain specific historical events, several films are compatible with expert historical narratives. Therefore, Sorlin suggests that just as in reading texts written by ▶

Testimony by Palmach Fighter, 2012

historians, films must be analyzed not in reference to what we know and understand as we watch them, but in reference to the historical understanding at the time of their creation. In general, however, we must always keep in mind that history as viewed on the screen is no more than cinematographic fiction.¹¹

In the case of 1948, the fiction is also the hegemonic Zionist narrative. In films about that time, and the preceding years, the country is depicted using the fiction also used by the dominant ideology: it is empty, and its ostensible desert wilderness is used to represent the pre-statehood landscape as depopulated. In addition for being a classic Orientalistic icon, the desert also fits the Zionist slogan of “making the wilderness bloom” and Jewish-British author Israel Zangwill’s motto, “A land without a people for a people without a land”. However, precisely that use of the desert trope to represent the country may also be seen as a repressed articulation of its denied destruction. In her article on the question of space and the representation

of boundary in Palestinian and Israeli cinema, Dorit Na’aman maintains that “contemporary Israeli cinema (particularly narrative cinema) often avoids localizing itself in an identifiable space”.¹² Indeed, in those movies where the plot takes place in the years prior to 1948 or during the war, it is easy to see that the country’s landscape is generally filled with ruined villages, as if these were an integral part of it already by the early 20th century, long before its actual destruction. Thus the abandoned farming terraces, thorn-crowned sheik’s tomb, and crumbling buildings become part of the natural lay of the land rather than the outcome of the very war the film seeks to represent.

In those few movies, these references are subordinated to a preliminary discussion of the Holocaust. In Israeli sociopolitical dialectics, the horrors of the Holocaust are often exploited as a regime of justification. The use of the memory of the Holocaust as a precondition for discussing the Nakba structures oblivion in the guise of remembrance

Testimony by Palmach Fighter, 2012

It took us a whole month
to clean up the entire area around

and actually constitutes a “Memory of Forgetfulness”.¹³ Israeli cinema also follows this practice, referring to and representing the Holocaust in a way that serves as a dual regime of justification. On the one hand, the customary usage, that is, minimize, belittle and justify the Palestinian disaster and Zionist violence and on the other, act as an obligatory starting point, a precondition and even a permit to invoke the Nakba.

Only in the rarest of cases do those two cataclysms cohabit on the screen without the recent memory of Jewish suffering overshadowing, diminishing or justifying Palestinian suffering. Already in the seminal drama *Khirbet Khizeh* adapted from S. Yizhar’s classic eponymous book (Ram Levi, 1978), the expulsion of Palestinian villagers and Jewish memory are inseparable in the Zionist soldier’s tormented conscience: “What have we committed here today? We the Jews have expelled others into exile... I sought to discover among all those if there was but a single gloomy but blazing Jeremiah, who was forging

a rage within his heart, choking a plea unto the ancient almighty from the train of diaspora”.

The very juxtaposition of Holocaust and Nakba tend to make one feel uncomfortable, shocked, and outraged and to lead to accusations of Holocaust banalization and denial. Some protest, and other go so far as to ostracize whoever dares compare the “incomparable”.¹⁴ But this analogic act of memory as put into words by author and fighter S. Yizhar already in 1949 is also clearly evident in the filmed testimonies of Zionist fighters.

Holocaust Survivor and Palmach fighter Binyamin Eshet, for one, describes in his testimony¹⁵ the caravan of Palestinian refugees leaving a-Lydd (Lod) in July 1948: “Walking with kids in their arms, pulling wagons, wagons with horses, this was... Now I didn’t realize this [at the time] – I had been in Europe, in 46 Europe was a lot like this. [...] I wasn’t aware of the fact that these were people turning into refugees”. And later: “It traumatized me. To see your

Testimony by Palmach Fighter, 2012

grandfather and then see all that when you still have memories from the Holocaust”.

Retired army general Elad Peled, who used to be a company commander in the Palmach's Third Battalion, testifies¹⁶ that upon seeing the refugee caravan, Yudka Helman, Yiftah Brigade's Educational Officer and former Zionist youth movement leader in Poland, confided in him as follows: “Elad, I have seen these scenes in Poland when the Germans were deporting people from the towns”.

The above quotes are taken from the initial testimonies by fighters in 1947-1949 collected throughout Israel together with Ronit Chacham (who has located the interviewees and prepared the historical backgrounds). Most of the 30 first interviewees are Palmach veterans, particularly of Yiftah Brigade's Third “Valley” Battalion under Yigal Allon's command, who operated on all fronts. The rest are veterans of other Haganah, Palmach, Etzel and Lehi units.

The inspiration for this project of collecting testimonies by Zionist fight-

ers and cross-referencing them with testimonies by Palestinian refugees as part of the **Common Archive – Palestine 1948** and the exhibition “Towards a Common Archive” was provided by two testimonies filmed by Michel Khalifi and the author for our film “Route 181: Fragments of a Journey in Palestine-Israel” (2004). One was the testimony of a Palestinian barber from A-Lydd (Lod) who witnessed the massacre committed by the Palmach at the Dahamsh Mosque and the exiling of his neighbors. The other was the testimony of a Yiftah Brigade fighter who participated in the expulsion and flight of Palestinians from the Eastern Galilee during 'Operation Broom' in the days leading up to the declaration of statehood. The desire to find and hear the perpetrators of Lod massacre, and the simplicity, nay the generosity in which that fighter gave witness urged us to make the maximum out of the huge treasure stored in the perpetrators' memories. Some thirty additional witnesses, all Haganah and Palmach veterans, were documented over

the past year with the kind help of Erez Miller and constitute the raw material for founding the archival project.

Effortlessly and randomly, already during the first filming period we managed to document a Third Battalion fighter who witnessed the Dahamsh Mosque Massacre. During the second period in summer 2012, again at random, we documented the fighter who shot the anti-tank ("PIAT") shell into the mosque

The use of the memory of the Holocaust as a precondition for discussing the Nakba structures oblivion in the guise of remembrance and actually constitutes a "Memory for Forgetfulness"

where hundreds of civilians took shelter at the time. The a-Lydd barber's testimony, the scene from Route 181, the testimony by the Holocaust survivor who took part in capturing the town and the testimony of the PIAT operator from Kibbutz Degania represent two contradictory perspectives (at least), but they are far from conflicting with each other.

On the contrary, they complement each other to tell a single, shared story.

Thus, sometimes despite himself, the interviewed witness turns from a character borrowed from the world of memory and cinema into a human being, an ordinary person, deprived of any imagined moral and humane superiority.

The perpetrators' testimonies, narrative representations in commercial cinema and documentary testimonies of the Nakba and its perpetrators created by their offspring of the second and third generation – all these are presented here together as elements for the establishment of a common archive. At the opening ceremony of the Truth and Reconciliation Commission in South Africa, Nobel Prize for Peace Laureate Archbishop Desmond Tutu declared the necessity of such an archive in those words: "We are charged to unearth the truth about our dark past; to lay the ghosts of that past so that they may not return to haunt us. That it may thereby contribute to the healing of a traumatized and wounded nation".¹⁸ ■

1. Israeli author S. Yizhar in a televised interview with Dan Semama, on Channel 1's Mabat evening news, February 1978. [Hebrew]
2. Shnitzer, Meir, 1994. Israeli Cinema, Kineret, Tel Aviv. [Hebrew]
3. Raz-Krakovitzkin, Amnon, 2002. "Between Brit Shalom and the Temple: The dialectics of redemption and messianism following Gershom Shalom", Theory and Criticism, 20 (Spring). [Hebrew]

4. Ibid. p. 103.
5. E. g., Daniel Wachsmann's *Hamsin* (Eastern Wind) (1982); Jad Ne'eman's *Fellow Travelers* (1983); Uri Barbash's *Beyond the Walls* (1985); Nissim Dayan's *On a Narrow Bridge* (1985); Rafi Bukai's *Avanti Popolo* (1986); and Shimon Dotan's *The Smile of the Lamb* (1986).
6. Shohat Ella, 2005, *Israeli Cinema: East/West and the Politics of Representation*, Library of Modern Middle East Studies, p. 235.
7. In the 1980s, two feature films dealt with wartime events, but not with the Nakba: Amos Gutman's *Himmo, King of Jerusalem* (1987) and Gideon Ganani's *Crossfire* (1989).
8. Shohat, Ella, 2005.
9. E. g., Benny Brunner's *Al-Nakba* (1997); Avi Mograbi's *Happy Birthday Mr. Mograbi* (1999); Ra'anan Alexandro-bich's *The Inner Tour* (2001); Rachel-Leah Jones's *500 Dunam on the Moon* (2002); Dalia Karpel's *The Diaries of Yosef Nachmani*; and Anat Even's *Mikdamot/Preliminaries* (2006).
10. Ferro, Marc, 1993 (1977), *Cinéma et Histoire*, Folio Histoire, Paris.
11. Sorlin, Pierre, 2005, quoted in *History on Film/Film on History*, Robert A. Rosenstone, Pearson Education, Harlow (UK).
12. Na'aman, Dorit, 2001. "Notes on liminality in Israeli and Palestinian cinema", *Theory and Criticism* 18 (Spring). [Hebrew], p. 217
13. Adapted from the title of one of Mahmoud Darwish's books (*Memory for Forgetfulness*, Shoken, Tel Aviv). [Hebrew]
14. Note that mantras such as "there's no comparison" betray an inner contradiction since they are essentially founded on the very comparative act they seek to forestall.
15. Binyamin Eshet (Feingold), Yiftah Brigade fighter, in a filmed interview conducted at his home in Kibbutz Palmachim by Ronit Chacham and Eyal Sivan, August 2005.
16. Elad Peled, Yiftah Brigade fighter, in a film interview conducted at his home in Jerusalem by Ronit Chacham and Eyal Sivan, August 2005.
17. Cited in David Beresford, "The theater of pain and catharsis", *Weekly Mail and Guardian* (Johannesburg), April 1996.

A Common Archive of the Future

Prof. Ilan Pappé, Scientific Curator

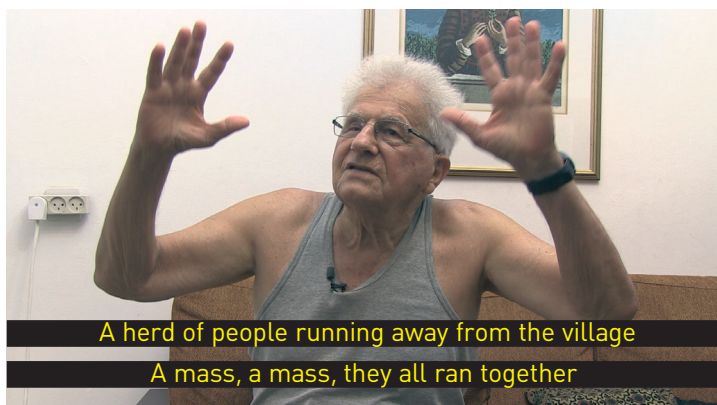
Professional historiography as a rule regards memoirs and oral history evidence as second rate material at best, or totally insignificant, at worst. This negative attitude has changed a bit in recent years and oral history became a legitimate historical genre, although still suspect by most historians. Subaltern groups of all kinds and location found this tool as a useful means of challenging hegemonic historical narratives, professional or otherwise that marginalized or totally ignored their histories.

This more positive attitude can also be seen in some of the historiographical enterprises in Israel and Palestine. In Israel oral history forms an essential tool for retelling the horrors of the Holocaust and some other formative chapters in the state's history. However in Israel, Arab or Palestinian testimonies are still brushed aside as figments of an oriental imagination which cannot be trusted as a reliable source. On the Palestinian side, where the absence of a state and a constant reality of exile and occupation persists, the professional historians seem to share their Israeli colleagues' overall skeptic approach to oral testimonies and prefer to build their reconstruction of the past on written documents – which are mainly to be found in Israeli state archives. This complex state of affairs constitutes a considerable challenge to these historians given the paucity of Palestinian and Arab archival material. Social and political ac-

tivists, on the other hand, ever since the mid-1980s highlighted the abundance of personal memories and testimonies and with their help constructed a vivid picture of what Palestine was before the 1948 catastrophe and what was it like to be a victim of that calamity.

But the professional and scholarly historiography of the 1948 war, on both sides, has by and large been based, in its various stages and development, on a positivist and archival research. Memories had been used before the appearance of this professional historiography. The early versions and competing narratives were spanned without any archival work and were based on the memoirs and recollections of the chief policy makers on both sides – the most important source in this respect were the dia- ▶

The testimonies of the perpetrators reveal how indoctrination worked and how much it was needed in order to persuade Jewish young men and women to expel by force other human beings, at times shoot them and detonating their homes

Testimony by Palmach Fighter, 2012

ries of the first Israeli Prime Minister, David Ben-Gurion. There was no similar authoritative Palestine source and for a while the global professional historiography relied on this source, and its like, which provide a biased Zionist narration of the 1948 events.

This version was challenged with the help of archival material, by revisionist Israeli historians, known as the 'new historians' and by professional Palestinian historians working inside and outside the country. The reliance of both sides in the 1990s, on Israeli archives mainly, provided a macro-historical picture which substantiated many chapters in the Palestinian narrative of the 1948 war. Apart from debunking the Israeli foundational mythologies – Israel being a David fighting an Arab Goliath and that the Palestinians left voluntarily their homes under orders from their leaders – the most important contribution of that recent historiography, on both sides of the divide, was the distinction made between two fronts in this war. In the first front a conventional war raged between

Israel and units sent by neighbouring Arab states after May 15, 1948 to try and prevent by force the partitioning of Palestine; while in the second one Israel executed an ethnic cleansing operation, before the actual war started and long after it ended.

The history of the Israelis and Palestinians is much more affected by this second front and trying to tell its story has become part of the more general effort to form collective identities, negate the other and envisage a future solution.

The military archives have created a general picture of that front and in many ways also a micro history of what happened in almost every location. But this in more than one way has proved to be a limited source that leaves much of the historical picture blurred and incomplete. In three major areas this source is inadequate. The first is that the dry language of the military document hardly gives us an idea of what was the face of the ethnic cleansing that took place in Palestine. The sterile military language uses anemic terms for traumatic actions

such as destruction of houses, execution of people, deportation and in some cases abuses and rapes. The second problem is that where atrocities were committed or in cases in which the high command was directly involved in issuing orders of destruction, massacre or deportation this involvement cannot be detected from these documents. Thirdly, the Israeli archival authorities are quite busy since the appearance of 'embarrassing' facts about atrocities in 1948 in closing files and limiting access to them.

But the most important dimension is the first one – the human face of the 1948 inhumanity cannot be extracted fully or understood from the dry laconic narrative of the military document. The ability to collect the testimonies of both the perpetrators of the ethnic cleansing and its victims does not only give a far more complete historical picture of the 1948 catastrophe – it provides an insight into the human dynamics that made it happen. Each such massive crime requires thousands of perpetrators and a certain paralysis of thousands if not hundred

thousands of victims. Historians who do not realize that these are essential questions about such human catastrophes leave us either with simplistic and righteous descriptions of such horrors in history or claim them to be undecipherable and beyond human comprehension.

The testimonies of the perpetrators reveal how indoctrination worked and how much it was needed in order to persuade Jewish young men and women to expel by force other human beings, at times shoot them and detonating their homes. The 'targets' in the military jargon were also old men, women and children. So the self-persuasion that these were legitimate military targets and not civilians that should not have been harmed at all can only be revealed from the testimonies. The self persuasion comes in the form of claiming that this was necessary because otherwise these Palestinians, namely the villagers and the city dwellers, would have done the same to the Jews. ▶

The perpetrators' testimonies provide the naked truth about expulsion as they reveal the method of the 1948 ethnic cleansing in a way no document will ever be able to do. When Palestinian witnesses insisted that in many cases the army executed few villagers or city dwellers so that the others would flee, their evidence was suspected by many historians. But when this is corroborated by new evidence collected for this project by the perpetrators it is a significant contribution for understanding the mechanism of such atrocities. It also exposes the clear chain of command beginning with David Ben-Gurion, the leader of the community and the first Prime Minister, which ends with the execution of orders on the ground to deport and demolish – a chain of command no documents will ever reveal.

The victims' oral history is also unique in its contribution. The paralysis and the fear come out in a way no document in the world will be able to convey. In particular one can appreciate the traumatic need to find personal solutions when your village or neighborhood, out of the blue in many ways, is bombarded and leaflets from the air warn you of a terrible fate if you stay foot.

There is also a sense that this post-event analysis by the people, and not the historians, will be eventually crucial for a genuine process of peace and reconciliation, for both the victims and the perpetrators. For the victims, who lack an established and national historiographical representation of their

narrative, this kind of recollections seems to be the best means of struggling against anyone, including on their own side, who denies or belittles the Nakba. As Ahmad Saadi and Lila Abu Lughud explain in their seminal work, the Palestinian 1948 memories are a relevant and ever present constituent in the way their reality and collective identity is formulated. For them, as these authors argue, the iniquities of the present are experienced as a continuous replay of

For the perpetrators
or the victimizers
this is the beginning
of a process of
acknowledgement
so crucial for
any successful
reconciliation

the injustice of the past.¹ The contemporary Palestinian experience and moral claims for justice and redress are based on these memory reservoirs. Moreover, Palestinian political life ever since 1948 was organized around the Nakba and the way it was remembered. These oral histories and memories inspire and inform most of the Palestinian literature, arts, cinema and plays as well the national consensus despite the fragmentation and political diversification of Palestinian politics ever since 1948.

Another scholar, Dina Matar, has shown that these memories, which she defines as 'composite biography' (her work covers a wider chronological span from 1936 to 1993) unifies the disparate worlds of Palestinians living in Israel, the West Bank, Lebanon and Syria.²

For the perpetrators or the victimizers this is the beginning of a process of acknowledgement so crucial for any successful reconciliation. Talking about the crimes they were involved in of course is not yet an acknowledgement; but it is the first step that could become crucial if and when a genuine truth and reconciliation model is adopted in Israel and Palestine.

There is an overall message here about the role of individual memories which transcends beyond Palestine and Israel. The interplay between collective and personal memories shapes the present political landscape in more than one way. This interplay can work in different and quite often conflicting ways. Individual memories can either be a tool in the hands of the collective memory structured or manipulated from above or become subversive towards it. Individuals may choose not to remember, or because the time distance, cannot remember, and therefore rely on collective and official historical narrative to tell them their personal story. This kind of relationship is valid as long as the individual benefits from securing his or her memory in the state's or national historical deposit. It is also maintained if it becomes a cultural memory, namely when it corresponds to the cultural sys-

tem of representation of a given society and in this case, the individual's memory is part of the resources collective memory draws from. But the individuals have the power to oppose actively this usage or manipulation of their individual memories. One place where this is constantly happening is former Yugoslavia. There the insistence of the individual not be represented by collective memories at least conveys to the communities alternative ways of memorizing and recollection.

In Israel and Palestine we learned that personal memoirs can become subversive to the Zionist narrative, but of course in time they will also challenge the Palestinian national narrative. These challenges of the victims and victimizers are crucial if the individual will become once more the centre of human life in the future Palestine. ■

1. Ahmad H. Sa'di & Lila Abu-Lughod (eds.), 2007, *Nakba: Palestine, 1948, and the Claims of Memory* (The Cultures of History), New York: Columbia University Press.
2. Dina Matar, 2011, *What it means to be Palestinian: Stories of Palestinian Peoplehood*, London : I.B. Tauris.

ליאת רוזנברג ואיתן ברונשטיין אפריסיו, זוכרות

ששה ימים אחרי הטבח... באו היהודים ואמרו: "אנחנו רוצים שתאספו את הגופות רחוק...", כי המתים התנפחו והחלו להסריח... היה אחד... עלי אל-חילילי... היו לו עגלה וסוס... אמרו לו: "תבוא עם העגלה ואסוף את הגופות...". הוא בא והתחיל לאסוף את הגופות והביא אותם לבית קברות כדי שישרפו אותם... ראה ילד שאמו מתה, הילד בן 8 או 9 חודשים... זוחל על האדמה על יד אמו... שבוע ימים ינק את חלב אמו המתה... חילילי, שלא היו לו ילדים, לקח את הילד... החייל שהיה איתו אמר לו: "תן לי את הילד..." אמר לו: "...אין לי ילדים... השאר לי את הילד..." אמר לו: "לא... אני רוצה אותו..." לקח אותו החייל, שם את הילד על האדמה וירה בו... חילילי התחיל לבכות ושם את הילד עם אמו וקבר אותו.

עדותה המוקלטת של חלימה נקיבאלעג'ו על הטבח באילידי (לוד), 2005

וליקק בעונג רב. וכיצד מששבע פוצץ את כל בתי הכפר בהינף יד.

ביזת המכולת ומעשה הטבח מסופרים בפיי רוט פלסטי כמעט, כזה שצריך להקשיב לו שוב ושוב כדי להאמין. תיאורים דומים עולים חוזר ועלה מעשרות עדויות של לוחמים ציונים שהשתתפו בנכבה, ומצטלבים עם עדויותיהם של פלסטינים ששרדו את הנכבה ומספרים את סיפורי הגירוש והפליטות שלהם מאז ועד ימינו.

גביית עדויות הן מהקורבנות והן מהמחור-ללים ולימוד העבר מפיהם חיוניים לחשיפת ההיסטוריה של עולות המשטר שהתכונן מאז 1948 ונמשך עד היום. לעדויות אלו שבע"פ נודעת חשיבות עליונה לקידום תהליכים של פתרון הסכסוך, כפי שלמדנו מניסיון של ועדות אמת ופיוס שהתקיימו במקומות שונים בעולם בעקבות סכסוכים אלימים.

מוזה למעלה מעשור, פועלת עמותת "זוכ-רות" לקדם הכרה ואחריות של הציבור היהודי בישראל ביחס לפשעי הנכבה הנמשכים מאז ועד היום, ולמימוש זכותם של הפליטים הפל-סטינים לשוב. הנכבה היתה לאחרונה למושג שגור בשיח הישראלי, אך מקובל להתייחס אליה כאל אירוע היסטורי שחלף, אירוע שאח-ריות הישראלים לו מוטלת בספק במקרה הטוב. ההבנה כי השיח על הנכבה איננו שיח על העבר

גם מי שנחשפת תכופות לעדויותיהם של פלי-טים פלסטינים מ-1948 מוצאת עצמה נעדרת מילים למול עדותה של חלימה. אי אפשר להניח לטקסט, לתמונות ולמראות העולות ממנו. לא ניתן שלא להפוך בו מכאן ומכאן, לשקוע במי-לים, להתעכב על התיאורים. כיצד להכיל את גודל הזוועה? מה בכלל יכולה להיות התגובה לעדות כזו? לפיתה של הלב, חלחלה, כעס, עצב גדול, בעתה, קריאה לפעולה? עדויות כאלו מפי פלסטינים יש למכביר מאז הנכבה. הגם שיש ראלים נתקלו בהן בעבר, יש להניח שרבים מהם התייחסו אליהן בחוסר אמון, כאילו נועדו להת-ריס נגד ישראל ותו לא.

אבל יש להניח שלו היה נתקל בעדות זו, לא היה הפלמחניק ירחמיאל כהנוביץ' ("ירח") מתקשה להאמין לה, שכן הוא עצמו מספר למי-צלמה על טבח שביצע בעשרות אזרחים באותה עיר. בראיון המצולם עמו הוא אינו חושך במא-מצים להלל את יכולותיו המופלאות של הנשק האנטי-טנקי מתוצרת תע"ש ("פיאט") שירה בו בעצמו אל תוך המסגד בו אזרחים מצאו מפלט. הוא מתאר כיצד פתח את דלת המסגד וראה את מראות המוות. באותה ארשת פנים, הוא מספר שמצא באחד מכפרי העמק המגורשים, ששמו פרח מזכרוננו, קערה גדולה של חלבה במכולת מיותמת, כיצד טבל בה את אצבעותיו

כעת משלוחמים עמיתים שכבר הלכו לעולמם אינם מטיילים עליהם מורא.

לתייעוד בווידיאו חשיבות מכרעת בעדות וכך הוא נתפס הן בעיני העדים והן בעיני הצופים. עדותו של אמנון נוימן, למשל, שצולמה במסגרת שימוע ציבורי ב"זוכרות", פורסמה כבר לפני למעלה משנתיים כטקסט כתוב. אך רק לאחר שהועלתה העדות המצולמת לאינטרנט היא זכתה להד ציבורי גדול וליותר מ-25,000 צפיות.

כוחה של העדות המצולמת ניכר גם בתגובתם של בני הדור השני או השלישי מאז 1948 שהתבקשו לספר את ששמעו על התקופה מקרובי משפחה או מאחרים. מאלפת העובדה שחלקם, שכבר פרסמו את ששמעו, סירבו להעיד מול המצלמה מחשש לפגיעה בבני משפחה "שהיו שם" ועודם בחיים. עבודת הווידיאו של סיפורי בני הדור השני והשלישי שמוצגת במסגרת התערוכה נועדה בין היתר להמחיש שלרבים מאיתנו יש סיפור בעל ערך היסטורי על אירועי הנכבה שחשוב לפרסמו כדי לא לשתף פעולה עם המשך הכחשתה.

התערוכה האורקולית "לקראת ארכיון משותף - עדויות לוחמים ציוניים מ-1948" מהווה הצצה לפרויקט נרחב בהרבה להקמת ארכיון משותף, המצליב בין עדויות הקורבנות ועדויות חיילים ומפקדים שהיו מעורבים בשנים 1947-1949 בגירושם ועקירתם של 700,000 פלסטינים והפיכתם לפליטים כדי להקים מדינה יהודית.

בתערוכה 'לקראת ארכיון משותף' מוצגים למעלה מ-30 עדויות של לוחמים ציונים שצרו למו במיוחד לצורך הפרויקט, קטעי סרטים תיעודיים ובהם עדויות כאלו, ייצוגים של הנכבה מתוך סרטים עלילתיים המהווים עדות לכשעצמם, והקרנת דמו של הפרויקט האינטרנטי "הארכיון המשותף - פלסטין 1948" המאפשר צפייה בעדויות פלסטיניות וציוניות אלו לצד אלו. ■

כי אם שיה על ההווה, ולא כל שכן על העתיד, קשה ליהודי הארץ ומורכבת. ההתמודדות עם אירועי 1948 איננה רק עם עוולות העבר אלא גם עם השלכותיהן שסופן אינו נראה לעין. ההתמודדות עם עוולות אלו, חשיפתן, הכרה בהן וקבלת אחריות ממשית עליהן הכרחיות להנעת תהליך פיוס בין העמים.

כישראלים יהודים נתיני המשטר שהתכור נן בתש"ח, רובנו איננו יכולים שלא להתייחס בצורה שונה לעדויות הלוחמים "שלנו". קשה לנו יותר לפטור אותן ב"זה לא יכול להיות". העדים האלה, שיכולים להיות סבינו, מעוררים בנו תחושת הזדהות אינטימינקטיבית. הזדהות מחרידה אולי, אך אם להודות על האמת, לו היינו בני דורם ייתכן שרבים מאיתנו היו משתפים לצדם בטיהורה האתני של הארץ. להבנתנו, רק מעמדה זו של הזדהות ניתן להתחיל את מסע הדהיקולוניזציה שלנו, היהודים והיהודיות בישראל. אנו מאמינות שבאוסף עדויות מרשים זה של מחוללי הנכבה - שרק אפס קצהו מוצג בתערוכה - גלום פוטנציאל לשינוי זהותי של אלו מתוכנו המתקשות להבין שהסכסוך המלחמתי וזה את כל חיינו בארץ החל (לפחות) עם גירוש רוב תושביה הפלסטינים.

בדרך כלל, הלוחמים הללו אינם מספרים עובדות שאינן ידועות. רובם הגדול של סיפורי הגירוש וזוועות אחרות תועדו בעבר מפי הקורבנות. החידוש העיקרי שבעדויות הוא בזהות העדים - מחוללים ולא קורבנות - ובאמירתם הברורה "עשיתי זאת", המלווה לעתים בגאווה שמתקשה להסתיר עצמה. לחילופין, הם מתעקשים או אף מתחננים לא לחלוק פרט זה או אחר, עמדה מעניינת כשלעצמה המעידה על גודל הזוועה.

אולי לא מקרה הוא שעדויות הווידיאו של הלוחמים מתפרסמות רק כעת, למעלה משישה עשורים מאז התרחשו האירועים. מרחק הזמן מקל כנראה על הלוחמים לחלוק. חלקם מבקשים להשתחרר מנטל האמת הרובץ עליהם,

הנכבה מפי מחולליה

"ירינו, גירשנו, בזזנו, פוצצנו"

או: "הם ברחו כיוון שפחדו שנועול להם

את אשר זממו לעולל לנו"

אייל סיון, אוצר התערוכה

פה מסתתר בבני אדם מרובים איזה רגש אשמה שהם אינם רוצים לתת לו מוצא, אינם רוצים לבטא אותו. ואינם רוצים שהדבר הזה יגיע לרציונאליות ולאור השמש. רגש האשמה הזה משתדל להיות מודחק, מוחבא, ומכוסה בכול מיני טאבו של ביטחון ודברים דומים לזה. אין לזה שחר. אין שום סכנה. ס. יזהרי

באזניהם כהבטחה קסומה. לכולם היו אלה ימי הנעורים.

רק בודדים מתוכם, ולעתים נדירות, התגברו על מבוכת המראיינים, הסיטו את תוואי נחשול המילים, הפריעו לצ'יזבטים של חבריהם והעזו לומר את האמת. להצביע על הפיל שבחדר ולחשוף את השקרים, ההשתקות והצאי האמיתות. במרומו או במפורש, בכתב או בע"פ, הם תיארו את חלקם הם בפעולות האזרחיות והצבאיות שנועדו להקל - בלשון המעטה - על מנוסת האוכלוסייה הפלסטינית ולהבטיח כי לא תשוב לעולם. רק לעיתים נדירות עוד יותר, הם סיפרו על הפעולות בהן לקחו חלק במישרין, ואשר הביאו לעקירת מאות אלפי פלסטינים מבתיהם ולמחיקת מאות כפרים ועשרות ערים ועיירות. את מעשי הגירוש, הביזה, ההרס והטבח. את הנכבה.

במגוון המדיומים והפרקטיקות בהם מופיעות עדויותיהם, רק לעיתים נדירות הן מחדשות וחושפות את שאינו ידוע. חלק ניכר מהדברים כבר סופר מפי קורבנותיהם הפלטיים, ניצולי הנכבה. סיפורי הלוחמים אמנם ממחישים ואף ממחזים את קריאותיהם האלטרנטיביות של ההיסטוריונים ה"חדשים" במסמכים הרשמיים ומעניקים משמעות לנוסחאות המעורפלות המופיעות בהם. אך חשיבותן של העדויות (כשלא נגבו במטרה לתייג את העד מוסרית או משפטית) טמונה בתיאור המעשים עצמם

רבים מהם רואיינו ותועדו פעמים אינספור. בין אם למטרות מחקר, תעמולה, תקשורת המונים או גנוץ אפל. חלקם חיברו ספרי זכרונות, שירה או פרוזה על "אותם הימים" ובהשראתם. אחרים עסקו בחקר התקופה כמקצוע או תחביב. ארכיונים רשמיים ומשפחתיים מלאים בסיפוריהם. הם פעילים בעמותות הנצחה ובחינוך, ורבים הפכו למומחים ולעדים מקצועיים.

גם בערוב ימיהם, משעברו את גיל גבורות, הם ממשיכים לספר, לענות לשאלות, להעיד. פעם בתפקיד הקורבן (או המתגונן), פעם בתפקיד הגיבור (או המומחה) ותכופות שניהם גם יחד. כקורבנות וגיבורים הם נשאלו ובתור שכאלה התראיינו ותועדו. גיבורים וקורבנות - עדים בעולם הדימויים של הזכרון הקיבוצי. רובם המכריע לעולם לא נשאלו ולא כל שכן מצאו עצמם נאלצים להתבטא או להעיד כצורפים או כמשתתפים פעילים בחורבן, כגורמים לאסונם של אחרים, כמחוללי הנכבה.²

חיילים זוטרים או מפקדים, בעבור רובם הגדול של הלוחמים הציונים של 1947-1949 (ובעבור רוב מראייניהם) רחוקה היתה המלחמה שהתחוללה או בארץ מלהיות אסון, חורבן או אבדון. נהפוך הוא: לרידם היה זה נצחון - מלחמת הישחרור בה"א הידיעה. שאיפתם האישית הייתה ברורה: להיות עם כולם, ממש כמוהם, והקריאה: "מדינה יהודית" הרהדה

מתפקידם ההסטוריוגרפי והפוליטי. כיוון שכך חולקים גם הם באחריות לשתיקתם של המק-רבנים ולהשתקתם.

כמעט כל לוחמת ולוחם מ־1948 יכולים לספר על אירוע "לא נעים", על מאורע מקומי ש"הרג מן הנורמה המקובלת", על מעשה "בלתי ערכי" שעורר התחבטות מוסרית. ואולי דווקא מבלי שהתכוונו, נוכחותם הבולטת של "חריגים" (גירוש, ביזה, הרס וטבח) לאורך ציר הזמן של רוב העדויות והתפרסותם על פני כל המרחב הגיאוגרפי מביאות לטשטוש הגבול בין היוצא-מין-הכלל שלהלכה, לבין הכלל-השיטה-שלמעשה.

אזכור אירועים "חריגים" כאלה מחלץ מיד מפי כל העדים, יוצאי כל הגופים הלוחמים (הגנה, פלמ"ח, אצ"ל או לח"י) את משטרי הצי-דוק המגשרים על פני כל ההבדלים וממעיסים, לתפיסתם, מחומרת מעשיהם וממשקלה של עדותם. תכופות יבקשו להדגיש ש"פעלנו ללא שנאה", וכך נורות באופן אוטומטי כמעט הנר-סחאות "בלית ברירה", "הרע במיעוטו", "אנחנו או הם", "הקם להורגך השכם להורגו" וכמובן "הם ברחו כיוון שפחדו שנעולל להם את אשר זממו לעולל לנו". הקולקטיביות הסמנטית משאירה מעט מקום לספק לגבי יעילותם של ה"פוליטרוקים" (קציני ההווי והחינוך) שהתלוו ללוחמים: הבניית הזכרון, משטר הצידיק והשפה - עיצוב שפתו של הקורבן והגיבור, דימויו הנ-בחרים של הזכרון הקיבוצי, הלאומי, ודמויותיו המועדפות של הקולנוע (העלילתי).

עוד משחר המצאתה, נהגה הפרקטיקה הקולנועית (התיעודית) בבואה להתעמת עם אירועים הסטוריים בכלל, ועם עולות הכוח והשלטון בפרט, להציב את המדוכא, המוכ-פף, המודר, המוחלש - הקורבן - בעמדת העד, ולהאציל לדבריו ולנוכחותו הפיסית את מעמד העדות. כמו בעולמו של הזכרון הקולקטיבי, גם עדות ה"גיבור" אינה נפקדת ממסך הקר-לנוע ומהפרקטיקה התיעודית. אך בעקבות

מעמדתו הפעילה של המספר, המבצע. באופן אקראי, מודחק או מודע, תיאוריו של המחולל, הן את המרחב והן את המעשים, מאששים ומש-לימים את עדויות השורדים והשרידים. סיפוריו קוראים תגר על ההשכחה וההכחשה וממלאים את החללים בארכיון זיכרונותיו של המדוכא באותן פיסות זכרון הנצורות בזיכרון המדכא.

אך מלבד מסמכיהם הרשמיים הגנוזים באר-כיונים, נדירות הבמות והפרקטיקות הציבוריות בהן עשויים המחוללים להשמיע קולם. להעיד. נפקדותה של פרקטיקת ארכוב שיטתית של נקודת מבטם על אותו אסון מהווה שטח מת בליבה של ההסטוריוגרפיה הישראלית.

כמו במצבים היסטוריים אחרים שלא זכו ואולי גם לא יזכו לתהליך של צדק מעברי, גם במקרה של הנכבה לא נעשתה עד כה שום עבודה שיטתית ומעמיקה לאיסוף עדויותיהם שבע"פ של מחולליה. כאמור, רבים מהם

הם נצרו את לשונם ובשתיקתם היו לשותפים פעילים בהבניית הזכרון/ השיכחה של פשעי 1948 בישראל ובעולם, הוויית הארץ שהיתה וסיפור חורבנה

העידו בעבר, אך לא כמבצעי הטיהור האתני של 1948-1947. סיפורם לא איתגר את הסיפר (נרטיב) הרשמי של מוסדות השלטון. הם נצרו את לשונם ובשתיקתם היו לשותפים פעילים בהבניית הזכרון/השיכחה של פשעי 1948 בי-שראל ובעולם, הוויית הארץ שהיתה וסיפור חורבנה.

חלל פעור זה מעיד לא רק על שתיקת המ-חוללים, אלא גם על התנערות גובי העדויות

עדות מתוך הסרט דרך 181,
לאייל סיון ומישל ח'לפיף, 2004

זה לא לקח לנו הרבה זמן
ליצור איזור חופשי מערבים

עוצמתו ויש שיאמרו קסמו של הקולנוע (הע-
לילתי) טמון באפשרותו לשחזר על פני המסך
ובזמן הווה, את שאינו קיים עוד ואת שטרם
מתקיים. מבין כ-2000 סרטים עלילתיים (ותיעו-
דיים) שיצרו במאים יהודים ישראלים מאז 1948
הוקדשו רק מעטים להוויה שהביאה לנכבה.
היצירה הקולנועית הישראלית לוקה באמנויה
היסטורית כללית הבולטת במיוחד בכל הקשור
לייצוג האירוע המכונן של הישראליות. ואמנם,
”למרות שהייתה האירוע המכריע ביותר בתול-
דות המדינה, לא שמרה מלחמת העצמאות על
פופולאריות ככל שהדברים קשורים בעשייה
הקולנועית”, ציין בצער מבקר הקולנוע מאיר
שניצר.⁴

ייצוגי המלחמה, הוויית הארץ לפני חור-
בנה, הנכבה, שזורים אלה באלה. וכשם שלא
ניתן לייצג את חורבנה של הוויה שאין מכירים
בקיומה, כך גם לא ניתן לביים את הווייתה של
הארץ לפני שחרבה מבלי להעלות מן האוב את
זכר חורבנה. ומכאן שכל עוד מוכחש החורבן,
אין הקולנוע יכול לייצג את שכביכול לא נחרב.
את דברי ההיסטוריון אמנון רוז-קרקוצקין על
השיח הפוליטי הישראלי בכלל ניתן להשליך
על הקולנוע הישראלי ולהסיק שמלחמת 1948,
הנכבה והפליטים ”הם הנושאים שלא מצלמים
כאן”. זו גם ההכחשה הגדולה עליה נשענים
הקולנוע הישראלי והז'אנר העלילתי בפרט, ועל

הפרויקטים התיעודיים המונומנטליים שראשי-
תם בסוף המאה שעברה, שהמרכזיים שבהם
היו איסוף עדויות ניצולי השואה וקורבנות
האסונות הלאומיים שפקדו את רואנדה, ארג-
נטינה, דרום אפריקה, יוגוסלביה לשעבר ועוד
- כמו גם השימוש הנרחב שעשו ארגוני זכויות
אדם בינלאומיים בתיעוד וויזואלי - התקבעה
האסוציאציה עד-קורבן בפרקטיקה התיעודית
והארכיונאית על זרמיה השונים, וכן בתודעת
הציבור.

למעשה, הקולנוע הדוקומנטרי מייעד
ל”קורבן” את תפקיד הזכרון⁵ ולעדויותו כמו לגופו
את תקפות המסמך החזי, ההוכחה. על כן נשאבת
הפרקטיקה הדוקומנטרית לעבודת תיעוד הניצו-
לים ונקשרת בעבותות לעבודת הזיכרון/ההוכח-
חה. וכך, באופן פרדוקסאלי, עול ההזכרות כמו
גם חובת הזכרון נישאים על כתפי המדוכא.
כשם שקולו של המחולל (כמו דימויו של
הצופה מן הצד) נפקד מעולם הדימויים של
הזכרון הקולקטיבי, כשם שדמות המקרבן אינה
מוודה - אינטואיטיבית - עם דמות העד, כך גם
נדירים דימויו על גבי מסך הקולנוע בכלל והקו-
לנוע התיעודי בפרט. על כן, בניגוד לשפע בתי-
עוד הקורבנות רק לעיתים רחוקות מתבקשים
מבצעי הפקודות, המחוללים, להעיד על פועלם
בע”פ, מול המצלמה.

עדות מתוך הסרט דרך 181,
לאייל סיון ומישל ח'ליפי, 2004.

...וידו בכולם.

ידיי הן העדות

בסכסוך שהתבטא בהופעתו של הערבי על המסך הגדול.⁷ אמנם היה זה "שובו של המוד-חק",⁸ אך דווקא לאור התעניינותו של הקולנוע הישראלי-יהודי בהיבטים נרחבים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בולטים בהיעדרם סרטים על המלחמה והנכבה של 1948.⁹ הסיבות לכך כרו ללות את הכפפתו האידיאולוגית של הקולנוע הישראלי לפרספקטיבה של "מחנה השלום" ול-עובדה שלדברי פרופ' אלה שוחט, "יותר משהם מטפלים לעומק בשאלה הפלסטינית, מתמקדים הסרטים במצב ובהתלבטויות של "היונים" בישראל."¹⁰ ואכן גם משהמונח הפלסטיני "נכבה" חדר בשלהי שנות התשעים ללקסיקון העברי והפך זה מכבר (הודות לחוק הנכבה) למילה שגורה בכל קצווי הקשת הפוליטית והתרבותית בישראל, ממשיך הקולנוע הישראלי-יהודי, ובפרט העלילתי, להתעלם במידה רבה מהחומר ההיסטורי העצום, ומהסיפורים החדשים שמועמרים לרשותו כאסמכתא וכמקור השראה לייצוג של המושבה. רק קומץ סרטים תיעודיים דווקא הוקדשו לנושא ואתגרו את הסיפור הלאומי.¹¹ לעומתם, קריאתם של מעט הסרטים העלילתיים שאכן עוסקים בתקופה, מאששת את תובנותיו של ההיסטוריון מארק פרו שקבע שככל שהדבר נוגע לכתובה היסטורית, בבואם לייצג את העבר, יוצרי הקולנוע נוהגים להפנים בעיוורון את האידיאולוגיה הלאומית או את

כן היא מהווה מקור לתחושת חרדה מתמדת.⁵ שהרי שבתודעה הקולקטיבית הישראלית-יהודית, כמו שקובע פרופ' רז'קרוצקין, הזיכרון הפלסטיני, זיכרון הוויית הארץ שחרבה וחורבנה נתפסים כאיום קיומי. ועל-כן "זיכרון הנכבה, זיכרון החורבן הפלסטיני, הוא הסיט הישראלי, ועצם העלאת הנושא מביא מיד להזכרתן של יפו, של חיפה, של לוד ושל רמלה - הערים הערביות שחורבן היה חלק מתהליך הקמתה של מדינת ישראל, והופך אותן לחזיונות של חורבן."⁶

הוויתור על נסיון שחזור ההיסטוריה היא והדחקתם של מרחבי הארץ שקדמה למלחמה ושל הנכבה מעידים על ההקשר התודעתי של הקולנוע העלילתי הישראלי-יהודי מאז 1948. על אף שהמחקר האקדמי של ההסטוריונים ה"חדשים" הביא תובנות ונקודות מבט חדשות על אותם אירועים, דומה שהקולנוע הישראלי מתעלם מהן במידה רבה. תגובה שכזו למאגר העצום של סיפורים חדשים יותר משהיא מעידה על ריחוקה של האקדמיה מהלך הרוח הקולקטיבי מעידה כאלף עדים על התנכרותה של היצירה הקולנועית הישראלית משיח אקדמי, אינטלקטואלי ואומנותי רדיקאלי.

בשנים שלאחר מלחמת לבנון הראשונה, וכחלק מהתפתחות הסיפור ה"פוסט-ציוני", שטף את הקולנוע הישראלי "הגל הפלסטיני" - עיסוק

שנופה של הארץ ככלל שזור חורבות כפרים, כאילו היו חלק בלתי נפרד ממנו כבר שנים רבות לפני שחרבה למעשה. כך הופכים הטראַ-סות החקלאיות הנטושות, קבר השייח' העטוי קוצים והריסות הבתים לחלק מנופה הטבעי של הארץ ולא פרי המלחמה אותה מבקש כביכול הסרט לייצג.

באותם סרטים מעטים מוכפפות התייחסויות אלו לדיון מקדים בשואה. בדיאלקטיקה הפור-ליטית והחברתית הישראלית, זועות השואה משמשות לעיתים תכופות כמשטר הצדקה. השימוש בזכר השואה כתנאי לדיון בנכבה מבנה את ההשכחה באמתלה של זיכרון ומהווה למעשה "זכר לשכחה"¹⁵. גם הקולנוע הישראלי אינו חורג משימוש כזה. נהפוך הוא, ההתייחסות לשואה וייצוגה משמשים כמשטר הצדקה כפול. מחד גיסא, השימוש המקובל, היינו למעט על דרך היחסיות מהאסון הפלסטיני ומהאלימות הציונית ולהצדיקם, ומאידך גיסא, לשמש כנקוד-דת מוצא הכרחית, כתנאי ואף כהרשאה להע-לות את זכר הנכבה.

רק במקרים חריגים בלבד מתקיימת סמיכו-תם הקולנועית של שני האירועים מבלי שזכר הסבל היהודי, יעיב, על זכר הנכבה ועל סבל קורבנותיה, ימעט מהם או יצדיקם. כבר בדרמה החלוצית "חרבת חזעה" (רם לוי, 1978), גירוש הכפריים הפלסטינים והזיכרון היהודי מופי-עים בכפיפה אחת בנפשו המיוסרת של החייל הציוני: "מה בעצם עוללנו כאן היום? אנחנו היהודים הגלינו גלות... חפצתי לגלות בין כל אלה אם יש פה ירמיהו אחד קודר אך גם יוקד, שמחשל פה זעם בתוך ליבו, קורא חנוקות לאל-הזקן, מעל קרונות הגולה".

עצם הזכרתן בסמיכות של ה"שואה" וה"נכבה" יש בהן כדי לעורר תחושת אי נוחות, זעזוע וזעם ולהוביל להסתחת האשמות בדבר בני-ליציה והכחשת שואה. יש המתרעמים, אחרים דורשים את נידויו של מי שמסתכן להשוות את ה"בלתי ניתן להשוואה"¹⁶. אך היקש או אקט זי-כרון אנלוגי זה שמעלה הסופר והלוחם ס. יזהר

האידיאולוגיה האפוזיציונרית הדומיננטית. ועל כן סרטיהם מסתכמים בשעתוק של חיזיון היסטורי שנוצר בידי אחרים. רק לעיתים רחוקות מציעים במאים פרשנויות מקוריות וגלוב-ליות של ההיסטוריה שאינן רק שיחזור או בנייה מחדש של התפיסה ההגמונית ובכך "תורמים להבנתם של תופעות בעבר ויחסן להווה"¹². לעומתו, הבעיה העקרונית שמעלה ההיסטוריון פייר סורלן לגבי סרטים היסטוריים היא, שבסי-כמו של דבר כולם בדיוניים, ולמרות היותם מבוססים על עדויות היסטוריות הם משחזרים בצורה דמיונית לחלוטין את רוב רובו של מה שהם מראים. אף על פי כן, בכל הנוגע לאירועים היסטוריים ספציפיים, מספר סרטים תואמים את הסיפר ההיסטורי של מומחים בתחום. לכן מציע סורלן שבדיוק כמו בקריאת ההיסטוריה מפרי עטם של היסטוריונים, יש לנתח את הקולנוע לא אל מול מה שאנו יודעים ומבינים בשעת הצפייה בו, אלא ביחס להבנה ההיסטורית בעת שנוצרו. אולם ככלל, יש לזכור שההיסטוריה הנצפית על המסך אינה אלא פיקציה קולנועית.¹³

במקרה של 1948, הפיקציה היא גם הסיפר הציוני ההגמוני. הארץ מתוארת בסרטים העוס-קים בתקופה וזו שקדמה לה באמצעות הפיקציה ששימשה גם את האידיאולוגיה השלטת: הארץ ריקה, וצחיחותה המדברית כביכול משמשת לייצוג המרחב כפי שהיה לפני הקמת המדינה היהודית. בנוסף להיותו איקון אוריינטליסטי קלאסי, המדבר מתכתב כמובן עם הסימא של הפרחת השממה ומפנה למשפטו הידוע של ישראל זנגויל "ארץ ללא עם לעם ללא ארץ". אולם דווקא בהצגת המדבר כמייצג את הארץ אפשר גם לראות ביטוי מודחק של החרבתה המוכחשת. במאמרה על שאלת המרחב וייצוג הגבול בקולנוע הפלסטיני והישראלי קובעת דורית נעמן: "הקולנוע הישראלי העכשווי (וב-מיוחד הקולנוע העלילתי) נמנע לעיתים קרובות מלמקם את עצמו במרחב מזהה"¹⁴. ואמנם, באותם סרטים בהם העלילה מתרחשת בשנים שקדמו ל-1948 או בזמן המלחמה, קל להבחין

מבצע "מטאטא". הרצון למצוא ולשמוע את מבצעי הטבח, והפשטות ושמא נאמר הנדיבות בה נתן לוחם הפלמ"ח את עדותו הם שדחקו בנו למצות את האוצר הבלום בזכרונם של מחוללי הנכבה. כשלושים עדים נוספים, כולם חברי הגנה ופלמ"ח, תועדו בשנה האחרונה בעזרתו של ארז מילר ומהווים את חומרי הגלם לייסוד הפרויקט הארכיוני.

ללא מאמץ ניכר ובאופן אקראי, כבר בתקופת הצילומים הראשונה תיעדנו בשנת 2005 את עדותו של לוחם הגדוד השלישי שהיה עד לטבח בלוד. בתקופת הצילומים השנייה בקיץ 2012, ושוב באקראי, תיעדנו את לוחם הפלמ"ח שירה את הפגז האנטי-טנקי (פיאט) לתוך מסגד דהמש בו שהו באותה עת מאות אזרחים פלסטינים. עדות הספר מלוד, עדותו של ניצול השואה שהיה שותף לכיבוש לוד, ועדות ה"פיאטיסט" מקיבוץ דגניה אמנם ניתנו משתי נקודות מבט מנוגדות (לפחות). אך אינן סותרות או מתעמרות זו עם זו. נהפוך הוא, הן משלימות זו את זו ובונות סיפור אחד, משותף.

כך, לעתים בעל כורחו, הופך העד המרואיין מדמות שאולה מעולמם של הזיכרון והקולנוע, לבן-אנוש, אחד האדם, מושל מדימויי עליונות מוסרית ואנושית.

עדויות המחוללים, הייצוגים העלילתיים והייצוגים התיעודיים של הנכבה ומחולליה שנוצרו בידי צאצאיהם בני הדור השני והשלישי, מוצגים כאן יחדיו לקראת ייסודו של ארכיון משותף לאסון. על נחיצותו של ארכיון שכזה הצביע חתן פרס נובל לשלום, הארכיבישוף דומונד טוטו, בפתחת "ועדת האמת והפיוס" בדרום אפריקה, בהצהירו: "שומה עלינו לחפור את האמת על עברנו האפל; להביא את רוחות הרפאים של אותו עבר לקבורה כך שלא ישובו לרדפנו. על מנת שיתרום בכך לריפוי אומה פצועה וחבולה".¹⁹ ■

עוד בשנת 1949, אף הוא אינו נפקד מעדותיהם המצולמות של הלוחמים הציונים.

בנימין עשת, ניצול שואה ולוחם פלמ"ח, מתאר בעדותו²⁰ את שיירת הפליטים הפלסטינים היוצאים את העיר לוד ביולי 1948: "הולכים עם ילדים על הידיים סוחבים עגלות, עגלות עם סוסים, זה היה... עכשיו אצלי זה לא הצטייר [בשעתו] - אני הייתי באירופה, ב-46 אירופה הייתה דומה בדבר הזה. [...] לא הייתי מודע לזה שזה אנשים שהם נהפכים לפליטים." ומוסיף, "זה עשה לי טראומה. לראות את הסבא ואח"כ לראות את כל זה כשיש לך עוד זיכרונות מהשואה".

אלוף (מיל') אלעד פלד שהיה מ"מ בגדוד השלישי של הפלמ"ח, מספר בעדותו²¹ שבראותו את שיירת הפליטים פנה אליו יודקה הלמן, קצין התרבות של חטיבת יפתח ושליח תנועת החלוץ בפולין, במילים: "אלעד, את המחזה הזה ראיתי בפולניה כשהגרמנים גירשו אנשים מהערים." ציטוטים אלו לקוחים מתוך העדויות הראשונות של לוחמי 1947-1949 שגבינו ברחבי הארץ ביחד עם רונית חכם (שאיתרה את המרואיינים ועמלה על התחקיר ההיסטורי). מרביתם של 30 המרואיינים הראשונים הם יוצאי הגדוד השלישי "העמק" של חטיבת יפתח של הפלמ"ח בפיקודו של יגאל אלון, שפעלו לאורכה ולרוחבה של הארץ. מקצת המרואיינים הם מוותיקי יחידות אחרות של ההגנה, הפלמ"ח, האצ"ל והלח"י.

את ההשראה לפרויקט איסוף עדויות הלוחמים הציונים והצלבתן עם עדויות הפליטים הפלסטינים במסגרת הארכיון המשותף - פלסטיין 1948 והתערוכה "לקראת ארכיון משותף" שאבנו משתי עדויות שתיעדנו מישראל ח'ליפי ואני בסרטנו "דרך 181, קטעי מסע בפלסטין ישראל" (2004). האחת הייתה עדותו של ספר פלסטיני מהעיר אילוד (לוד) על הטבח שבצעו לוחמי פלמ"ח במסגד דהמש ולהגליית שכניו. והשנייה הייתה עדותו של לוחם פלמ"ח על גירורם ומנוסתם של ערביי הגליל המזרחי במסגרת

1. בראיון טלוויזיוני עם דן סממו, "מבט לחדשות" פברואר 1978.
2. הבחירה במלה "מחוללים" לציון הלוחמים הציונים נעשתה מתוך הכרה שתרגומה המילולי ללועזית של המילה העברית מחולל הוא "גנרטור", generator, מלה שמשמעותה הלשונית "גורם", "מייצר", "מפיק". שורש המילה generator היא המילה הלטינית genero, בעברית "האב" או "המוליד". בהקשרנו תתורגם המלה "מחוללים" לאנגלית כ-perpetrators או "מבצעי פשע"; השורש הלטיני של מלה זו, pater או "אב", זהה אפוא לשורש של "מחולל".
3. ביטוי השאול מתוך סיפורו של חורחה לואיס בורחס. "פונס הוכרן".
4. שניצר, מאיר, 1994. הקולנוע הישראלי, כנרת, תל-אביב.
5. רוקרקוצקי, אמנון, 2002. "בין ברית שלום ובין בית המקדש: הדיאלקטיקה של גאולה ומשיחיות בעקבות גרשום שלום", תיאוריה וביקורת 20 (אביב).
6. שם, עמ' 103.
7. למשל, "חמסין" (1982) של דני וקסמן; "מגש הכסף" (1983) של ג'אד נאמן; "מאחורי הסורגים" (1985) של אורי ברבש, "גשר צר מאוד" (1985) של ניסים דיין, "אוונטי פופולו" (1986) של רפי בוקאי ו"חיוך הגדי" (1986) של שמעון דותן.
8. שוחט אלה, 2005, הקולנוע הישראלי: מורח/ מערב והפוליטיקה של הייצוג, תרגמה ענת גליק-מן, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, עמ' 235.
9. בשנות השמונים הופקו שני סרטים עלילתיים המתרחשים בזמן המלחמה, אולם הם אינם עוסקים ב"נכבה": "חיומו מלך ירושלים" (עמוס גוטמן, 1987) ו"אש צולבת" (גדעון גנני, 1989).
10. שוחט אלה, 2005.
11. למשל, "אל נכבה" לבני ברונר (1997); "זימוולדת שמח מר מוגרבי" (1999) לאבי מוגרבי; "הטיול הפנימי" (2001) לרענן אלכסנדרוביץ; "500 דונם על הירח" (2002) לרחל-לאה ג'ונס; "היומנים של יוסף נחמני" (2005) לדליה קרפל ו"מקדמות" (2006) לענת אבן.
12. Ferro, Marc, 1993 (1977), Cinéma et Histoire, Folio Histoire, Paris
13. Sorlin, Pierre 2005, quoted in History on Film/Film on History, Robert A. Rosenstone, Pearson Education, Harlow (UK)
14. נעמן, דורית, 2001. "דברים שרואים משם: הערות על הלימינליות בקולנוע הישראלי והפלסטיני" תיאוריה וביקורת 18 (אביב). עמ' 217.
15. ביטוי השאול משם ספרו של מחמוד דרוויש (זכר לשכחה, 1982, שוקן, תל-אביב).
16. יש לעמוד על הסתירה הלוגית במנטרות כמו "אין מה להשוות": שהרי התנאי להנחות שכאלו הוא בהכרח מהלך השוואתי שאותו הן מבקשות לפסול.
17. בנימין עשת (פיינגולד) לוחם חטיבת יפתח בראיון מצולם שנערך בביתו ע"י רונית חכם ואייל סיון באוגוסט 2005.
18. אלעד פלד לוחם חטיבת יפתח בראיון מצולם שנערך בביתו בירושלים ע"י רונית חכם ואייל סיון באוגוסט 2005.
19. הדברים נאמרו בטקסט הפתיחה של "ועדת האמת והפיוס", ומצוטטים אצל: David Bersford, "The Theater of Pain and Catharsis", Weekly Mail and Guardian (Johannesburg), April, 1996 עברית - עמי אשר.

חולקים את גישתם הספקנית בכללותה של עמיתיהם הישראלים כלפי עדויות שבע"פ ומר עדיפים לבסס את שחזור העבר על מסמכים כתובים - המצויים בעיקר בגנזכי המדינה. מצב עניינים מורכב זה מציב אתגר משמעותי כלפי אותם הסטוריונים בהינתן מיעוט החומרים הארכיוניים הפלסטיניים והערביים. פעילים חברתיים ופוליטיים, לעומתם, מבליטים מאז אמצע שנות השמונים את שפע העדויות והזכרונות האישיים ומציירים בעזרתם תמונה משכנעת של פלסטין בימים שקדמו לנכבה ושל חוויות קורבנותיה.

מכל מקום, ההסטוריוגרפיה המקצועית המרלומדת של 1948 בשני הצדדים היתה מבוססת במידה רבה, לאורך שלבי התפתחותה השונים, על מחקרים פוזיטיביסטיים וארכיוניים. זכרונות שימשו בעבר כמקור מהימן לפני הופעת ההיסטוריוגרפיה המקצועית. הגרסאות המוקדמות והגרטיבים המתחרים נרקמו ללא עבודה ארכיונית בהתבסס על זכרונותיהם שבכתב ובע"פ של קובעי המדיניות העיקריים בשני הצדדים - המקור החשוב ביותר מבחינה זו היה יומני דוד בן גוריון. לא היה מקור בריסמכא שישתווה להם בצד הפלסטיני, ולמשך תקופה מסוימת הסתמכה ההסטוריוגרפיה המקצועית העולמית על מקור זה ודומיו, שסיפרו סיפור ציוני מוטה על מאורעות 1948.

ההסטוריונים הישראלים הרוויזיוניסטים, אלה המכונים "ההסטוריונים חדשים" - כמו גם הסטוריונים פלסטינים מקצועיים שפעלו בארץ ומחוצה לה - נעזרו בחומרים ארכיוניים כדי לערער על גרסא זו. בשנות ה-90, בזכות הסתמכותם של שני הצדדים על ארכיונים ישראליים בעיקר, נרקם אריג מקרה-הסטורי שאישש פרקים רבים בגרטיב הפלסטיני. מעבר לכך שהפריכה את המיתוסים הישראליים המכוננים - ישראל כדוד מול גולית ערבי והפלסטינים

ככלל, ההסטוריוגרפיה המקצועית רואה בדכרונות ובעדויות הסטוריות שבע"פ חומרים מדרגה שנייה, במקרה הטוב, או חומרים חסרי כל חשיבות במקרה הרע. גישה שלילית זו השתנתה קמעא באחרונה והעדויות שבע"פ נהפכו לז'אנר הסטורי לגיטימי, אף שרוב ההסטוריונים עדיין מתייחסים אליו בחשד. קבוצות מוכפפות מכל הסוגים והמקומות ראות בכלי זה דרך מרעילה לקרוא תגר על גרטיבים הסטוריים הגמורניים, מקצועיים או אחרים, שהדירו את סיפורי עברן או התעלמו מהם לחלוטין.

גישה זו, החיובית יותר, ניכרת גם בכמה מהמפעלים ההסטוריים בישראל ובפלסטין. בישראל, ההסטוריה שבע"פ מהווה כלי חיוני

היכולת לאסוף את עדויותיהם של קורבנות הטיהור האתני כמו גם מחולליו אינה רק מאפשרת לנו לצייר תמונה הסטורית שלמה בהרבה של הנכבה אלא גם שופכת אור על הדינמיקה האנושית שמאחוריה

להעלאה מן האוב של זועות השואה וכמה פרקים מכוננים אחרים בתולדות האומה. אולם באותה ישראל, עדויות ערבים או פלסטינים נדחקות עדיין הצידה כפרותיו של דמיון מזרחי שאין לסמוך עליו כמקור מהימן. בצד הפלסטיני, היכן שהעדר מדינה ומציאות של גלות וכיבוש עודם בעינם, דומה שההסטוריונים המקצועיים

עֶזְבוֹנוֹ ב-15 לְמָאִי, 1948

אוֹטוֹבוֹסִים בְּאוֹ לִקְחוּ אֶת הַנְּשִׁים,
הַיְלָדִים וְהַזִּקְנָיִם

מתוך הסרט עקאבת ג'אבר: חיים בנתיים לאייל סיון, 1987

אינה רק מאפשרת לנו לצייר תמונה הסטורית שלמה בהרבה של הנכבה אלא גם שופכת אור על הדינמיקה האנושית שמאחוריה. כל פשע המוני שכזה כרוך במעורבותם של אלפי מבצעים ובשיתוקם המסוים של קורבנות לאלפים, אם לא רבבות ויותר. הסטוריונים שאינם מבינים שמדובר בשאלות מפתח על אסונות אנושיים מותירים בידינו תיאורים פשטניים וצדקניים של ביעותי

הנוטשים את בתיהם מרצון בצו מנהיגיהם - תרומתה החשובה ביותר של ההסטוריוגרפיה החדשה משני צדי המתרס היתה האבחנה בין שתי החזיות באותה מלחמה. החזית הראשונה היתה מלחמה קונבנציונלית שהתנהלה בין ישראל ליחידות ששיגרו מדינות ערב השכנות לאחר הכרזת העצמאות בנסיון למנוע בכוח את חלוקת הארץ; בחזית השנייה, לעומת זאת, ביצעה ישראל טיהור אתני שראשיתו לפני אותה מלחמה וקצו שנים ארוכות לאחריה.

תולדות הישראלים והפלסטינים מושפעות הרבה יותר מחזית שנייה זו והנסיון לספר את סיפורה נעשה לחלק מהמפעל הכביר יותר של גיבוש זהויות קיבוציות, שלילת האחר וניסוח חזון עתידי.

הארכיונים הצבאיים ציירו תמונה כללית של החזית ומבחינות רבות גם חיברו הסטוריה פרטנית של המאורעות בכל אתר ואתר כמעט. אולם ביותר מפן אחד, הסתבר שהיה זה מקור מוגבל שהותיר חלק ניכר מהתמונה ההסטורית מטושטשת וחסרה. מקור זה לוקה בחסר משלוש בחינות עיקריות. הראשונה היא ששפתו היבשה של המסמך הצבאי בקושי נותנת מושג על דמותו של הטיהור האתני בפלסטין. הלשון הצבאית העקרה צחיחה עד כאב בתארה מעשי זוועה כדוגמת הרס בתים, הוצאות להורג, גירוש ובכמה מקרים גם מעשי התעללות ואונס. הבעיה השנייה היא שכל אימת שעוללו חיילים עוולות או במקרים בהם היה הפיקוד העליון מעורב במישרין במתן פקודות הרס, טבח או גירוש לא ניתן לזהות את עקבות המבצעים במסמכים אלה. שלישית, מאז התבררו עובדות "מביכות" על זוועות 48 שקדו המופקדים על הארכיונים בישראל על סגירת התיקים והגבלת הגישה אליהם.

אולם הממד החשוב ביותר הוא הראשון: לא ניתן למצות במלואן ולא להבין לעומק את הפנים האנושיות של פשעי 48 מהגרטיב הלקוני של המסמך הצבאי. היכולת לאסוף את עדויותיהם של קורבנות הטיהור האתני כמו גם מחולליו

מיצג וידיאו 4 ערוצים, אייל סיון, Happy Birthdays: Towards a Common Archive, Fragment 2, 2008

עדויות המעוללים מערטלות את הגירוש, מסירות את הלוט מעל שיטת הטיהור האתני של 48 באופן שאף לא יעלה אי־פעם בידה של אף תעודה הסטורית

פיקוד ברורה שראשיתה בבן גוריון וסופה במבצע פקודות הגירוש והחורבן בשטח - שרשרת שלא תתגלה אי־פעם בשום קלטר. גם תולדות הקורבנות שבע"פ מרימות תרומה ייחודית. תחושות השיתוק והפחד עולות מתוכן בצורה שאף מסמך בעולם לא יצליח לשדר. בפרט, הן מאפשרות לנו להעריך את הצורך הטראומטי של הקורבנות למצוא פתרונות אישיים כשכפרם או שכונתם מופגזים כרעם ביום בהיר וכנופלים משמיים כרוזים המזיירים מפני הגורל הנורא שיפול בחלקם של הנשארים.

העבר או מסתפקים בטענה כי מדובר בתופעות טמירות שמחוץ להישג ההבנה האנושית.

עדויותיהם של עושי המעשה מגלות כיצד פעלה האינדוקטרינציה ועד כמה הכרחית היתה כדי לשכנע בחורים ובחורות לגרש בני אדם בכוח הזרוע, ופעמים גם לירות בהם ולפוצץ את בתיהם. אותם "יעדים" צבאיים היו בין היתר קשישים, נשים וטף. על כן השכנוע העצמי כאילו מדובר ביעדים צבאיים לגיטימיים ולא באזרחים שאין לגעת בהם מתגלה רק מתוך העדויות. השכנוע העצמי מתבטא בטענה כאילו הכרח היה הדבר שאלמלא כן היו הפלסטינים יושבי הכפרים והערים מעוללים כך ליהודים.

עדויות המעוללים מערטלות את הגירוש, מסירות את הלוט מעל שיטת הטיהור האתני של 48 באופן שאף לא יעלה אי־פעם בידה של אף תעודה הסטורית. כשעדים פלסטיניים עמדו על כך שבמקרים רבים הוציא הצבא להורג קומץ מתושבי כפר או עיר כדי שהיתר יימלטו על נפשם, חשדו הסטוריונים רבים באמינות דבריהם. אולם כשעדויות חדשות של קטל לצורך פרויקט זה מפי המבצעים מאוששות זאת, הן מרימות תרומה משמעותית להבנת מגוון הזוועה. עדויות אלו חושפות גם שרשרת

הקבוצה והפרט מעצב את הנוף הפוליטי של ימינו ביותר מאופן אחד. משחק גומלין זה עשוי לפעול בדרכים שונות ואף סותרות זו את זו. זכרונות אישיים משמשים לעתים כלי בידי זכרון קיבוצי המובנה או מתופעל מלמעלה, או לחי-לופין חותרים תחתיו. אחדים בוחרים לא לזכור, בעוד שחבריהם אינם מסוגלים לזכור עקב ריחוק הזמנים, ועל כן סומכים על הנרטיב הקולקטיבי והרשמי שיגולל את סיפורם האישי. יש תוקף למערכת יחסים כזו כל עוד מפיך היחיד תועלת מהפקדת זכרונו האישי בגנוז המדינה או הלאום. הוא משתמר גם בהפכו לזכרון תרבותי, כלומר כשהוא תואם למערכת הייצוג התרבותי של חברה מסוימת, מקרה שבו נהפך זכרון היחיד לחלק מהמשאבים מהם שואב הזכרון הקיבוצי. אך ליחידים יש הכוח להתנגד באופן פעיל למניפולציה או ניצול שכזה של זכרונותיהם האישיים. אחת הארצות בה אנו רואים זאת כל העת היא יוגוסלביה לשעבר. שם התעקשותו של היחיד שלא להיות מיוצג בזכרון קיבוציים לפחות משרדת לקהילות השונות דרכים חלופיות לזכירה והיזכרות.

בישראל כמו בפלסטין גילינו שזכרונות אישיים יכולים לחתור תחת הנרטיב הלאומי הציוני, אך כמובן שבה בעת הם קוראים תגר גם על זה הפלסטיני. אתגרים אלה של קורבנות הנכבה ומעולליה חיוני להתמודד עמם על מנת שישוּב האדם ויעמוד במרכזי חי הארץ שלעתיד לבוא. ■

ישנה גם תחושה שניתוח זה שבדיעבד, שיינתחו העמים דווקא ולא רושמי הקורות, יהיה בסופו של דבר חיוני לתהליך אמייתי של פיוס ושלום, הן בעבור הקורבנות והן בעבור אלה שפשעו בהם. מבחינת הקורבנות שסיפורם נעדר ייצוג הסטוריוגרפי לאומי מבוסס, סוג זה של היזכרות הוא הדרך הטובה ביותר להיאבק בכל המתכחש לנכבה או ממעיט מערכה, ואפילו מצדם הם. כפי שמסבירים אחד סעדי ולילה אברלוע'וד במחקרם החלוצי, זכרונות תש"ח של הפלסטינים רלוונטיים ואף מכוננים את האופן שבו מתגבשות מציאותם וזהותם הקיבוצית. הפלסטינים, כך טוענים חוקרים אלה, חווים את חטאי ההווה כשחזור מתמשך של סיוטי העבר.¹ חוויית ההווה שלהם ותביעותיהם המוסריות לצדק ותיקון שואבות ממעייני זכרון אלה. יתר על כן, חייהם הפוליטיים התארגנו מאז 48 סביב הנכבה ואופן זכירתה. עדויות וזכרונות שבע'פ נותנים השראה וידע לרוב הספרות, האמנות, הקולנוע והתיאטרון, כמו גם לקונצנזוס הלאומי הפלסטיני, על אף הפיצול וחילוקי הדעות המדיניים שאפיינו את הפוליטיקה הפלסטינית מאז ועד היום.

חוקרת אחרת, דינה מטר, הראתה כי זכרון נותן אלה, אותם היא מגדירה כ"מעשה מרכבה ביוגרפי" (מחקרה מכסה טווח כרונולוגי רחב יותר - מ'1936 עד 1993) מאחדים את עולמותיהם הנבדלים של הפלסטינים המתגוררים כיום בישראל, בגדה המערבית, בלבנון או בסוריה.²

מבחינת קורבנות המעשים או מעולליהם, זוהי תחילתו של תהליך הכרה החיוני כל כך לכל פיוס אמת. כשלעצמו, הדיבור על הפשעים שבהם היו מעורבים עדיין אינו בבחינת הכרה; אך מדובר בצעד ראשון שעשוי להתברר כהכרחי אם וכאשר יאומץ מודל האמת והפיוס בישראל ובפלסטין.

המסר הכללי העובר כאן כחוט השני אודות תפקידם של זכרונות אישיים חורג מעבר לפלסטין וישראל. משחק הגומלין בין זכרונות

1. Ahmad H. Sa'di & Lila Abu-Lughod (eds.), 2007, *Nakba: Palestine, 1948, and the Claims of Memory (The Cultures of History)*, New York: Columbia University Press.
2. Dina Matar, 2011, *What it means to be Palestinian: Stories of Palestinian Peoplehood*, London : I.B. Tauris.

לקראת ארכיון משותף

עדויות מצולמות של לוחמים ציונים מ-1948

התערוכה האורקולית "לקראת ארכיון משותף" היא פרי שיתוף פעולה בין עמותת זוכרות ופריקט המחקר "A Common Archive, 1948 Palestine" של הקולנוען אייל סיון (School of Arts and Digital Industries, University of East London) וההיסטוריון פרופסור אילן פפה (European Centre for Palestine Studies, University of Exeter), בתמיכתו של AHRC (Arts and Humanities Research Council)

פריקט הארכיון מבוסס על אוסף ראיונות מצולמים של לוחמים ציוניים שנערכו על-ידי רונית חכם ואייל סיון בשנים 2006-2005, על פרדיגמת "הארכיון המשותף ליישוב סיכסוכים" שנוסח על-ידי דן דולברגר ואייל סיון בשנת 2008 במסגרת Matrix East Research Lab (MERL) University of East London, ועל נסיונה המצטבר של עמותת זוכרות בהנכחת השיח על הנכבה ושיבת הפליטים בקרב הציבור היהודי בישראל

גלריית זוכרות (המעבדה למחקר חזותי) - תל אביב - סתיו 2012

אוצר: אייל סיון	תחקיר: רונית חכם, צאלה יעקובוביץ'
אוצר מדעי: פרופסור אילן פפה	תמלול ראיונות: אנהית הרסון-שפיגל
אוצרת משנה / מופיקה: דבי פרבר	תרגום ועריכה לשונית: עמי אשר
עורכי הקטלוג: אייל סיון, אילן פפה, דבי פרבר	עיצוב גרפי: מיכל וקסלר
מראיינים: רונית חכם, אייל סיון	דפוס: ער הדפסות
עורך ועוזר במאי: ארז מילר	תוכנת ארכיון אינטרנטי:
צילום, הקלטה ועריכה: ארז מילר, אייל סיון	רוברט מ. הושהורן teleputer.org

תודה למורן בריר, תמר גונן, דנה גז, תומר גרדי, גוני זילברמן, נורמה מוסי, קרין סיון, אורין פולק מילר, רונית רוזנטל, איריס שטרן לוי ולצוות זוכרות: אלישע אלכסנדר, עמר אע'באריה, איתן ברונשטיין אפרסיו, עמיה גלילי, ריין ג'רייס וליאת רוזנברג

אנו מודים ליוצרים שנתנו את הסכמתם להצגת קטעים מיצירותיהם במסגרת התערוכה. כל הזכויות שמורות להם.

Arts & Humanities
Research Council

לקראת ארכיון משותף

עדויות מצולמות של לוחמים ציונים מ-1948

מוצר - אייל סיון

מוצר מדעי - אילן פפה

نحو أرشيف مشترك

شهادات مصوّرة لمقاتلين صهيونيين في عام 1948

أمين المعرض: إبال سيفان

المنسق العلمي: إيلان بابي